
Recenzovaný článek

Strategické překvapení a dopady pro obranu státu

Strategic Surprise and Implications for State Defense

Radek Dubec, Roman Janda

Abstrakt: Článek vychází z provedené studie, realizované v rámci projektu Dlouhodobého záměru rozvoje organizace Centrem bezpečnostních a vojensko-strategických studií Univerzity. V rámci studie byla zkoumána a posuzována problematika strategického překvapení, jejímž cílem bylo nalezení kauzálních mechanismů a souvislostí mezi zabezpečením obrany státu a fenoménem překvapení v podmínkách 21. století. Článek se zabývá problematikou překvapení a jeho dopady do zabezpečení obrany státu. Popisuje strategické překvapení jako principiální aspekt s implikacemi a dopady na obranu státu. Zkoumá problematiku překvapení jako principu vojenského umění v kontextu současného strategického myšlení.

Abstract: The article is based on a study carried out as part of the Long-Term Organizational Development Plan project by the Center for Security and Military-Strategic Studies of the University of Defense entitled „Armed Conflict“. As part of the study, the issue of strategic surprise was analyzed and assessed, the aim of which was to find causal mechanisms and connections between the security of state defense and the phenomenon of surprise in the conditions of the 21st century. The article deals with the issue of surprise and its impact on state defense security. It describes strategic surprise as a principled aspect with implications and impacts on state defense. It examines the issue of surprise as a principle of military art in the context of contemporary strategic thinking.

Klíčová slova: Překvapení; civilizační vlny; bezpečnostní systém; obrana státu,

Key words: Surprise; Civilizational Waves; Security System; State Defense.

ÚVOD

Objasnit překvapení jako principiální aspekt válčení a jeho dopady na obranu státu je v současné době více než aktuálním problémem. Strategické překvapení v současných podmínkách a současných společenských systémech, daných úrovní vyspělosti celé lidské civilizace, nabývá nových a rozsáhlých souvislostí a vazeb. Původně v celé historii využívaný fenomén překvapení byl řazen zejména do vědy válečné, tedy do oblasti vojenství a vedení válek.

Současné moderní, technologicky vyspělé společenské, kulturní a multikulturní systémy, členěné do státních útvarů, mezinárodních společenství nebo organizací jsou složité, a tím pádem i zranitelnější a citlivější na vznik změny, zejména náhlé změny, která je může ohrožit.

Pro získání charakteristik a poznatků o současném chápání překvapení a o možnostech jeho uplatnění jako společenského fenoménu je nutné charakterizovat a popsat společenské podmínky jako možný determinant hrozby, stejně jako základní východiska vzniku překvapení jako společenského fenoménu. Návazně na tyto výsledky je nutné charakterizovat současné bezpečnostní prostředí a bezpečnostní systém státu jako hlavní nástroj pro včasné varování a přijetí opatření ke snížení účinku možných dopadů překvapení.

Analýza chápání překvapení v podmínkách vojenství, kde bylo uplatňováno od samotného vzniku válek a konfliktů a analýza chápání, pojetí a zakotvení překvapení ve strategických a doktrinálních dokumentech, umožní pochopení využití strategického překvapení jako celospolečenského jevu se zásadním dopadem do zabezpečení bezpečnosti, stability a obrany státu.

Strategické překvapení je posuzováno, z pohledu společenského fenoménu, jako determinantu hrozby, ve vazbě na jednotlivé civilizační změny a vedení válek. V současné době je nezbytné sledovat posun v uplatnění principu překvapení z oblasti vojenské do oblasti zabezpečení bezpečnosti, stability a sociálně politického systému státu, jako aktéra bezpečnostního systému. Tyto posuny pak musí být zapracovány do bezpečnostního systému státu.

1 METODOLOGIE

Článek vychází z provedené studie, realizované v rámci Dlouhodobého záměru rozvoje organizace, realizované Centrem bezpečnostních a vojensko-strategických studií Univerzity obrany. V rámci studie byla analyzována a posuzována problematika strategického překvapení.

Cílem této studie bylo nalezení kauzálních mechanismů a souvislostí mezi současnými civilizačními podmínkami, bezpečnostním prostředím, bezpečnostním systémem státu a teorií vedení války ve vztahu ke strategickému překvapení v podmínkách 21. století.

Těžiště obecného rámce a teoretického chápání překvapení bylo položeno do deskripce současných společenských změn bezpečnostního prostředí ve vazbě na chápání překvapení jako fenoménu moderní civilizace.

1.1 Dílčí cíle a výzkumné otázky

K naplnění stanoveného cíle byly definovány dva, postupné cíle, které metodologicky vytváří předpoklady dosažení cíle studie. Prvním dílčím cílem bylo: „Identifikovat změny v současných civilizačních podmínkách ve vazbě na chápání překvapení v podmínkách 21. století.“ Na základě identifikovaných změn, jejich charakteru a zejména významu, bylo možné si položit první výzkumnou otázku: „Je v podmínkách 21. století překvapení fenoménem pouze vojenským nebo i celospolečenským?“

Druhým dílčím cílem bylo: „Analyzovat bezpečnostní prostředí a bezpečnostní systém státu jako nástroj ke snížení dopadů překvapení.“ Předvídání možnosti překvapení nelze chápat pouze jako otázkou vojenských schopností, ale jako zájem a úkol státu. K tomu byla stanovena druhá výzkumná otázka: „Rozšiřuje současné bezpečnostní prostředí spektrum oblasti překvapení s dopady do zabezpečení obrany státu?“

1.2 Metodologie zpracování, použité vědecké metody

Pro dosažení prvního dílčího cíle a současně získání odpovědi na výzkumné otázky bylo nutné popsat změny ve společenských podmínkách konce 20. století a počátku 21. století, analyzovat charakter současného bezpečnostního prostředí, provést stručnou historickou analýzu chápání překvapení ve vojenském umění, charakterizovat bezpečnostní systém státu a analyzovat základní strategické dokumenty¹ ve vztahu k chápání strategického překvapení. Na základě výsledku těchto analýz byly ze syntézy poznatků získány odpovědi na výzkumné otázky.

Metodologický postup v rámci zpracování studie a získávání poznatků byl soustředěn do oblasti získání základní charakteristiky a postulátů determinujících a popisujících chápání současných změn v návaznosti na chápání překvapení a teorii vedení války.

2 SOCIOLOGICKÉ A FUTUROLOGICKÉ POSTULÁTY PRO 21. STOLETÍ

Na konci 20. století a počátku 21. století, tedy v období zásadních společenských a politických změn, které se v různých souvislostech začaly projevovat v celém světě a umožnily změny v paradigmatech společenských systémů, existujících do počátku

¹ Studie a text tohoto článku vznikly před aktualizací národních strategických dokumentů.

těchto změn, řada významných politologů, sociologů a filosofů, započala ve svých dílech hledat charakter těchto změn a zejména pak důsledky, ke kterým změny tohoto období povedou, tedy jaká budou nová paradigmatata společností a civilizací.

Významnou polemiku vyvolal Samuel Huntington svým dílem *Střet civilizací*², kde na základě analýzy dlouhodobých kulturních, ekonomických a demografických trendů predikoval možné scénáře budoucích konfliktů. V tomto díle popsal členění světa do jednotlivých civilizací a civilizačních okruhů, kde každý z těchto celků je veden ústředním státem. Současně předpokládá, že mohou být ve vzájemném antagonistickém vztahu daným náboženstvím a kulturou, který může vést až ke střetu těchto civilizací.

Z jeho charakteristiky vychází, že ústřední státy jsou ekonomicky, technologicky a vojensky nejvyspělejší v daném civilizačním okruhu³. To znamená, že disponují dostatečným potenciálem dalšího ekonomického a zejména technologického růstu, který by jim umožnil získání určité výhody s možností dosažení hegemonie. Koexistence a vztahy těchto civilizačních okruhů a jednotlivých ústředních států budou probíhat podle Huntingtona jako „*studený mír, studená válka, obchodní válka, kvaziválka, nesnadný mír, problémové vztahy, intenzivní rivalita, konkurenční koexistence a závody ve zbrojení*“⁴. Tyto charakteristiky vzájemných vztahů chápe jako „*vysoce pravděpodobný popis vztahů, které budou existovat mezi entitami z různých civilizací. Důvěra a přátelství budou vzácné*“⁵.

Další významný postulát vytvořili američtí spisovatelé, manželé Tofflerovi, kteří ve svém díle charakterizovali konec 20. století a počátek 21. století jako období „*kvantového skoku a globální revoluce*“⁶. Celý vývoj lidstva chápou jako projev tří navazujících civilizačních vln, kterými lidstvo prošlo a prochází. Základní tezí pro tento postulát je, že způsob vytváření bohatství generuje formu společnosti, tedy civilizace. Na základě tohoto postulátu, definují civilizační vlnu agrární, která produkuje zemědělské výrobky a má jednoduché zemědělské nástroje, dále vlnu industriální, jejímž vrcholem je masová výroba prostředků a nástrojů všeho druhu⁷ a třetí vlnu, která je chápána jako ekonomika založená na poznání. Tato civilizační vlna je charakteristická „*vytvářením nových poznatkových sítí, propojováním pojmů, novými teoriemi a hypotézami, které zakládají na nových jazycích, kódech a logikách..., poznatky vedoucími ke vzniku nových materiálů, slitin, biologických produktů*“⁸.

Válka, jako jedna z lidských činností a neoddělitelná součást dějin lidstva, byla následně manželi Tofflerovými zakomponována do teorie civilizačních vln⁹. Zásadní tezi je, že

2 HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. V Praze: Rybka Publishers, 2001. S447. ISBN 80-86182-49-5.

3 Viz ref. 2, s. 180-209.

4 Viz ref. 2, s. 246.

5 Viz ref. 2, s. 246.

6 15 TOFFLER, Alvin a Heidi TOFFLER. *Nová civilizace: třetí vlna a její důsledky*. Praha: Dokořán, 2001. Litera (Dokořán), s.17. ISBN 80-86569-00-4.

7 Viz ref. 6, s 15, 23, 27.

8 Viz ref. 6, s 15.

9 TOFFLER, Alvin a Heidi TOFFLER. *Válka a antiválka: jak porozumět dnešnímu globálnímu chaosu*. Praha: Dokořán, 2002. Aliter (Argo: Dokořán): Dokořán). ISBN 80-86569-16-0.

válka se podle jejich teorie, vyvíjí v souladu s civilizačními vlnami, v návaznosti na širším společenském a technologickém vývoji. To znamená, že „*jak jednotlivé civilizační vlny bohatství vytvářejí, tak i válčí*“¹⁰. Industriální civilizace, charakterizovaná jako masová produkce, produkuje i masovou destrukci v podobě zbraní hromadného ničení. Stanovený postulát, „*v předchozích válkách šlo o vítězství ve vojenském tažení, rozhodovaly faktory jako dosah, rychlost a smrtící potenciál armád je v soudobých podmínkách třetí civilizační vlny překonáván a dnes jsou díky soudobému pojetí válčení na hraně svého limitu*“¹¹ je demonstrován v současné době probíhajícími posuny a změnami válčení realizovaného vojenskými taženími, tedy od pravidelných armád k nepravidelným formacím s využitím nových technologických prostředků vojenského i nevojenského charakteru, posuny v doménách vedení války, tedy od fyzického, geograficky daného bojiště, k doménám kybernetickým, virtuálním, technologickým a kosmickým. Využití nových domén lidského působení, ale i rozšíření spektra oblastí, kde nové technologie mohou umožnit držiteli značnou výhodu nebo dominanci, sekundárně vede i k rozšíření spektra, možného vzniku strategického překvapení.

Z charakteru civilizace třetí vlny, a z toho vyplývajícího pojetí konfliktů, lze odvodit, že konflikty budou založeny na významu informací a dat, využívání nových technologií, materiálů a vědeckých poznatků, a to v celém spektru společenských činností. To společně s novými doménami vedení války povede k rozšíření spektra a způsobů vedení konfliktů a kauzálně i k rozšíření spektra možností uplatnění překvapení k získání výhody.

3 FENOMÉN PŘEKVAPENÍ A CIVILIZACE

Moderní technologická, globalizovaná civilizace, jako je naše, umožňuje být společností efektivnější, rozvinutější a vyspělejší, avšak na druhé straně je taková společnost mnohem zranitelnější než kdykoli předtím. Zranitelnost spočívá právě v zavádění těchto technologií do všech oblastí a všech úrovní společenského života do takové míry, že se stávají na těchto technologiích naprosto závislé, neboť ovlivňují a zabezpečují všechny aspekty samotného fungování společnosti a jejích systémů.

Tato závislost se pak může stát určujícím faktorem, který lze využít. Globální propojení současného světa „zkracuje“ vzdálenosti, ve všech aspektech fungování celé lidské civilizace. Těmito aspekty jsou zejména přeprava produktů nutných pro fungování civilizace, prostřednictvím surovinových sítí, logistických řetězců, přeprava velkého množství lidí po celém světě prostřednictvím sítí dopravních systémů všeho druhu a přenosu informací pomocí komunikačních a informačních systémů včetně přenosu kapitálu. Schopnost v krátkém časovém horizontu zaplnit celý svět informacemi a zbožím zejména strategického významu, jakým jsou suroviny, potraviny, léčiva a zboží pro moderní zabezpečení chodu ekonomiky a průmyslu vytváří strategickou výhodu, ale současně se stává i zásadním strategickým rizikem při narušení těchto systémů. Takto globálně propojený svět

¹⁰ Viz ref. 9, s. 76.

¹¹ Viz ref. 9, s. 51-54.

umožňuje také rychlý přenos i negativních jevů do všech oblastí života technologické civilizace. Takovými mohou být rozšíření zákeřných nemocí s pandemickým potenciálem, ochromení globálního trhu a ekonomik mnoha států, vznik nebo nárůst velkých finančních problémů s potenciálem vyvolávajícím celosvětové krize. Takové celosvětové krize pak mohou vést k vyvolání lokálních, regionálních nebo i celosvětových konfliktů.

Vznik problému globálního, regionálního nebo i lokálního charakteru může mít z obecného hlediska dvě různé charakteristiky. První takovou charakteristikou je, že problém může vznikat postupně a jednotlivé ukazatele daného problému se postupně zvyrazňují, až problém vyvrcholí, tedy dojde k jeho kulminaci a přímému projevu v dané oblasti života společnosti nebo v celé civilizační oblasti.

Druhou charakteristikou takového problému může být, že problém vznikne náhle zcela neočekávaně, a je tedy překvapivý. Samotná tato překvapivost je dána neočekávaností a náhlostí vzniku problému. Tuto neočekávanost a náhlost mohou způsobit okamžité změny environmentálních a základních podmínek života nebo dosažení významného vědeckého poznání.

Překvapivá změna vyvolaná záměrnou činností člověka nebo celé společnosti, s využitím dosaženého vědeckého poznání vytváří významnou výhodu. Tato výhoda spočívá ve vlastní připravenosti na nové podmínky, determinované vyvolanou změnou a možnosti využití těchto vzniklých podmínek pro vlastní účel a prospěch. Současně vytváří efekt překvapení pro objekt, tedy toho, kdo nebyl připraven na tuto změnu a musí této náhlé změně čelit. Taková překvapení mohou vést až ke zhroucení či paralýze společenských, politických, ekonomických nebo bezpečnostních systémů. Záměrné vyvolání překvapení může v konečném důsledku vést k celkovému kolapsu států, celých civilizačních okruhů nebo i celé civilizace.

I přes to, že překvapení environmentálního charakteru nebo překvapení vyvolané činností fundamentálních podmínek života lze ne vždy včas odhalit, překvapení záměrně vyvolané nebo připravované záměrnou lidskou činností lze identifikovat. V takovém případě lze snížit dopady překvapení, tím že se na něj připravíme.

Záměrné překvapení původně uplatňované zejména v oblasti vojenské, v podmínkách současné technologické civilizace a provázaného světa, může být uplatňováno v různých oblastech lidské činnosti, které ovšem sekundárně ovlivní schopnost státu nebo celého společenství připravovat se a vést obranu s využitím vojenských nástrojů.

Vyhnutí se záměrnému překvapení vyžaduje vytvářet takové komplexní bezpečnostní systémy, které saturují ochranu a obranu nejenom z pohledu vedení války, tedy vojenských obranných systémů, ale zejména systémy, které zajistí bezpečnost kompletní infrastruktury celého státu a zamezí vzniku překvapení jako hrozby se zásadním nebo existenciálním potenciálem. Je důležité si uvědomit, že válku nevede armáda. Válku vede stát anebo koalice států. Armády vedou pouze bojovou činnost.

4 PŘEKVAPENÍ JAKO HROZBA BEZPEČNOSTNÍHO SYSTÉMU STÁTU

Bezpečnostní systém je nutné charakterizovat a popsat jako základní nástroj pro snížení míry dopadů překvapení. Bezpečnostní systém tedy musí být tak komplexní

a efektivní, aby vznik překvapení v dostatečné míře a včas identifikoval, vyhodnotil a poskytl varování, a to v celém spektru lidských činností. Bezpečnostní systém státu vychází z charakteristiky bezpečnostního prostředí.

Bezpečnostní systém je tedy nejen nástrojem pro včasné varování před vznikem překvapení, ale i nástrojem ke snížení míry jeho možných dopadů. Na základě této funkcionality, je nutné tento systém chápat i jako vysoce pravděpodobný cíl překvapení.

Na druhou stranu bezpečnostní systémy států s vyhocenými postoji vůči hodnotovým základům euroatlantického prostoru, ohrožující principy demokratického právního státu, popírající základní lidská práva a svobody, mohou být ze své podstaty i iniciátorem překvapení.

4.1 Bezpečnostní systém státu jako hlavní nástroj obrany před překvapením

Zásadní premisou bezpečnostního systému státu je jeho provázání s bezpečnostním systémem aliančních partnerů NATO a EU zabezpečující solidaritu. Vzhledem k charakteru bezpečnostního prostředí, nelze předpokládat, že bezpečnost a obrana území státu končí na hranicích ČR, ale ochranu proti hrozbám a vzniku krizí využívajících efektu překvapení je často nezbytné provádět nejenom daleko za hranicemi spojeneckých států, ale i za využití všech diplomatických, informačních, zpravodajských, vojenských a ekonomických nástrojů národní moci.

Bezpečnostní systém státu je budován jako komplexní a funkční systém a je „*institucionálním nástrojem bezpečnostní politiky státu*¹²“, který se „*průběžně přizpůsobuje aktuální bezpečnostní situaci v ČR i ve světě*“¹³. Základní funkcí je „*integrovat, koordinovat a řídit jednotlivé složky a pružně reagovat na vzniklé hrozby*“¹⁴.

Bezpečnostního systém ČR je charakterizován jako systém založený na principu „*zajištění bezpečnosti jednotlivce, ochrany jeho života, zdraví, svobody, lidské důstojnosti, a majetku*“¹⁵.

Účelem toho systému je zajištění bezpečnosti a funkčnosti procesů a nástrojů sloužících pro vytvoření bezpečnosti a ochrany obyvatelstva včetně státních institucí. Bezpečnostní systém lze tedy chápat jako nástroj umožňující budovat odolnost společnosti vůči bezpečnostním hrozbám a zejména pak vůči těm hrozbám, jež mají potenciál překvapení.

Nástroje bezpečnostního systému musí umožňovat rychlou reakci na měnící se podmínky v bezpečnostním prostředí a vznikající nové hrozby. Z tohoto důvodu je

¹² Kolektiv autorů pod vedením Ministerstva zahraničních věcí. *Bezpečnostní strategie České republiky 2015*. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, Praha. [online], s. 21. Copyright © [cit. 2022-11-18]. Dostupné z: <https://1url.cz/Ft2Hp>

¹³ Viz ref. 12, s. 21.

¹⁴ Viz ref. 12, s. 21.

¹⁵ Viz ref. 12, s. 21.

bezpečnostní systém ČR chápat jako otevřený komplexní, hierarchicky uspořádaný systém, který je propojením roviny politické (vnitřní a zahraniční), vojenské, vnitřní bezpečnosti a ochrany obyvatel, hospodářské, finanční, legislativní, právní a sociální¹⁶.

4.2 Bezpečnostní prostředí a diverzita překvapení

Globální bezpečnostní prostředí, zásadním způsobem determinuje rámec pro vznik překvapení. Současné bezpečnostní prostředí je nutné chápat jako „...vnější prostor realizace národních zájmů státu a místo, kde dochází k jejich střetávání se zájmy jiných aktérů¹⁷“. Procesy probíhající v rámci globálního světového dění jsou charakteristické svojí dynamikou a nestabilitou, obtížnou předvídatelností, komplexností a intenzivní provázaností jevů a trendů, které se v něm vyskytují¹⁸.

Současné bezpečnostní prostředí a konflikty posledních let včetně aktuální války na Ukrajině prokazatelně demonstrují posuny v jednotlivých civilizačních oblastech se snahou dosažení multipolarity. Nárůst technologických potenciálů jednotlivých zemí lze zatím jen těžko předvídat¹⁹. Technologický potenciál umožňuje novou kvalitu a efektivitu v rámci použití ozbrojených sil a současně umožňuje využití převahy i v rámci ekonomického, surovinového, kosmického a politického soupeření, které může vést až k překvapení fundamentálního charakteru.

Další nástroje pro vytvoření překvapení mohou být spatřeny v rámci snah o vytváření dezinformací, polarizaci společnosti s vyvoláním nacionalistických reakcí a antiglobalizačních nálad. Takové prostředí potenciál vytvářet vhodné podmínky pro vznik a realizaci záměrně vyvolaných překvapení. Taktéž dopady změny klimatu, které jsou evidentněji než kdykoli předtím²⁰ a jejich důsledky jsou vhodným prostorem pro vyvolání ekonomického, sociálního a společenského napětí, jako prostoru pro vznik záměrného překvapení.

Svět je stále více propojený a rychlost těchto propojení se neustále zvyšuje, a tím pádem i vzdálenost zmenšuje. Takové změny v konečném důsledku umožňují i vyšší rychlost vyvolaného překvapení a větší rozsah jeho dopadů. Významnou měrou k tomu přispívají komunikační technologie, které umožňují stále větší a rozsáhlejší propojení než kdy předtím, ale současně s tím i rychlost jeho realizace a další prostor umožňující překvapení. Překvapení uplatněné v jednom regionu světa mohou sekundárně významně

¹⁶ Kolektiv autorů pod vedením Ministerstva zahraničních věcí. Bezpečnostní strategie České republiky 2015. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, Praha. [online], s. 23. Copyright © [cit. 2022-11-18]. Dostupné z: <https://1url.cz/Ft2Hp>

¹⁷ FRANK, Libor a Richard STOJAR. *Charakteristiky a trendy vývoje bezpečnostního prostředí: Implikace pro ozbrojené síly*. 2016, s. 2. c. Dostupné z: <https://1url.cz/2r3Di>

¹⁸ FRANK, Libor a Richard STOJAR. *Charakteristiky a trendy vývoje bezpečnostního prostředí: Implikace pro ozbrojené síly*. 2016, s. 2. c. Dostupné z: <https://1url.cz/2r3Di>

¹⁹ Viz ref. 16, s. 5.

²⁰ NATO, 2018. *Framework for Future Alliance Operations*. [online]. [cit. 2022-07-19]. Dostupné z: <https://1url.cz/1r3Db>

ovlivnit státní, ekonomické, ekologické, environmentální a další oblasti života společnosti ve zbytku světa.

Ve vztahu k bezpečnostnímu prostředí České republiky a zabezpečení její obrany lze předpokládat, že se „...bude vyznačovat převážně nevojenskými, zpravidla asymetrickými hrozbami a prolínáním vnitřní a vnější bezpečnosti

Diverzita nových technologií zejména v oblasti energetických zdrojů, komunikačních a informačních technologiích, nových materiálů s novými vlastnostmi a kosmických technologií se stejnou měrou nárůstu nových poznatku umožňuje rozšíření spektra záměrného překvapení.

Aktuálně bezpečnostní prostředí ČR prochází dynamickými změnami, kdy je vystaveno zásadním bezpečnostním výzvám a hrozbám vycházejícím z mocenského postoje Ruské federace. Bezpečnostní hrozby, jejich zdroje a nositelé mají jak státní, tak i nestátní a nadnárodní charakter. Vzhledem ke zhoršující se bezpečnosti a stabilitě, nelze již dnes explicitně vyloučit vznik fenoménu překvapení cíleného do euroatlantického prostoru.

4.3 Obrana státu – záležitostí všech složek veřejné správy

Obrana ČR je záležitostí všech složek státní správy, územní samosprávy, právnických osob i občanů. Zákonem je vymezena jako „...souhrn opatření k zajištění svrchovanosti, územní celistvosti, principů demokracie a právního státu, ochrany života obyvatel a jejich majetku před vnějším napadením²¹“.

Hlavním institucionálním nástrojem ČR k zajišťování vnější bezpečnosti jsou Ozbrojené síly ČR. Úkolem Ozbrojených sil ČR je připravovat se k obraně ČR a bránit ji proti vnějšímu napadení a plnit spojenecké závazky v souladu se zákonem²². Obranná strategie ČR jako základní funkce systému obrany státu, uvádí přípravu, řízení, koordinaci a zabezpečování činnosti příslušných orgánů, sil a prostředků při zajišťování obrany ČR, včetně identifikace a predikce vývoje hrozeb a jejich vyhodnocení²³.

Z uvedených ustanovení a úkolů lze tedy konstatovat, že ozbrojené síly se připravují na konflikt v podobě klasické konvenční operace a současně i na možnost existence výrazné asymetrie a neregulérnosti v působení nepřítele, včetně vzniku strategického překvapení.

Plánování obrany státu je vymezeno zákonem č. 222/1999 Sb., kde je definováno jako „... soubor plánovaných opatření, vzájemně se ovlivňujících, k zajištění svrchovanosti, územní celistvosti, principů demokracie a právního státu, ochrany života obyvatel a jejich

²¹ Podle §2, zákona č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky. In: Zákony pro lidi.cz [online]. © AION CS 2010-2022 [cit. 18. 11. 2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/ir3hM>

²² Podle §9 a 10, zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky. In: Zákony pro lidi.cz [online]. © AION CS 2010-2022 [cit. 18. 11. 2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/1tFB2>

²³ Ministerstvo obrany České republiky - VHÚ Praha. *Obranná strategie České republiky: The defence strategy of the Czech Republic*. Praha 2017, s. 7. [online]. [cit. 2022-11-18] ISBN 978-80-7278-702-9. Dostupné z: <https://1url.cz/qRTeq>

majetku před vnějším napadením a ke splnění všech požadavků na zajišťování obrany státu... Plány obrany státu tvoří obranné plánování, plánování operací, mobilizační plánování a plánování připravenosti obranného systému státu“²⁴.

K zajištění obrany státu a realizaci plánu obrany státu slouží proces obranného plánování. Obranné plánování je jeden ze základních nástrojů strategického řízení obrany státu. Z hlediska komplexnosti obranného systému státu je nutné chápat překvapení jako aspekt, který může působit na celý systém nebo na vybrané prvky tohoto systému. Při takovém působení může logicky vznikat synergický efekt s fatálními dopady na zabezpečení obrany státu.

5 FUNDAMENTÁLNÍ ASPEKTY PŘEKVAPENÍ A VEDENÍ VÁLKY

Pro objasnění fundamentálních aspektů překvapení a jeho dopadů na obranu státu je nutné, podrobit zkoumání tohoto jevu tam, kde byl nejčastěji v historii uplatňován, tedy ve vojenském umění a válčení. Pochopení principu překvapení uplatňovaného ve vojenském umění a jeho současné zakotvení ve strategických a doktrínálních dokumentech umožní vytvoření základní představy o významu a rozsahu tohoto fenoménu v podmínkách civilizace 21. století.

5.1 Válka a principy války

K objasnění principů války je nejprve nutné podrobit zkoumání charakter a definici pojmů „válka“ a „principy války“. Význam a definice těchto pojmů se v jednotlivých historických obdobích měnily a nabývaly různých obsahů. Pochopení pojmu války ve vztahu k principům války, a zejména k principu překvapení, je možné dosáhnout analýzou nejznámější teorie války. Nejcitovanější definice války pochází z pera pruského generála Carla von Clausewitze. Ten definuje válku tak že, „...válka není pouze politický akt, nýbrž opravdový nástroj politiky, pokračování politických styků a jejich provádění jinými prostředky... politický záměr je účelem, válka je prostředkem, a prostředek si nikdy nelze odmyslit od účelu“²⁵.

Jako další definici v pojetí současných autorů lze použít definici Krejčího²⁶, který ve své knize „Válka“ říká, že „...válka je dlouhodobým organizovaným fyzickým násilím mezi ozbrojeným skupinami, jehož cílem je buď úplná likvidace protivníka, nebo podlomení

²⁴ Podle §2, odst. 8, zákona č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky. In: Zákony pro lidi.cz [online]. © AION CS 2010-2022 [cit. 18. 11. 2022]. Dostupné z: <https://1url.cz/ir3hM>

²⁵ CLAUSEWITZ, Carl von. O válce. Praha: Academia, 2008. Europa (Academia), s. 36. ISBN ISBN978-80-200-1598-3.

²⁶ KREJČÍ, Oskar. Válka. Třetí, aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Professional Publishing, 2022. ISBN 978-80-88260-61-5.

jeho vůle obhajovat své původní zájmy“ nebo taky že „...válka je úsilím armád zničit, unavit či odzbrojit konkurenta, aby tak byla získána výhoda vyrůstající z faktu, že protivník nemůže použít sílu²⁷“. Vítězství tedy nemusí mít podobu přímé vojenské porážky protivníka.

S využitím definice války, kdy jedna skupina získá výhodu nad druhou skupinou, lze vidět podobnost s charakteristikou překvapení, které je zpravidla chápáno jako náhlá překvapivá změna vyvolaná záměrnou činností člověka k dosažení výhody.

Principy války byly rozvíjeny v průběhu staletí a odrážely způsob, jakým byly plánovány a vedeny války a vojenská tažení, od dávné historie, až po současnou dobu. Mnoho významných osobností (Jomini, Clausewitz, Foche, Fuller a další), ale i samotná institucionalizace těchto principů v rámci doktrín jednotlivých armád, přispěli k jejich pojmenování a rozvíjení. Počet principů, jejich obsah, formulace a význam se liší podle podmínek, zkušeností, akcentu a strategických zájmů konkrétní země.

Pro výčet principů je vhodné zmínit, jak je pojímá AČR ve své doktríně²⁸. Principy označuje jako soubor hlavních zásad a pravidel, které řídí studium, přípravu a vedení válek, tažení a operací. Uvádí tento soubor principů:

Jednota úsilí	Iniciativa
Soustředění sil	Útočný duch
Ekonomie úsilí	Překvapení
Svoboda činnosti	Bezpečnost
Stanovení cílů	Jednoduchost
Flexibilita	Udržování morálky

Alianční pohled na principy války poskytuje AJP-3 Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations (21), která pojímá tyto principy jako principy spojeneckých operací, které byly klíčem k úspěchu v minulých konfliktech. Do souboru těchto principů, řadí stejné principy jako Doktrína Armády České republiky.

V průběhu vývoje válečného umění a jeho principů se měnila nejen skladba jednotlivých principů vedení války a válečného umění, ale i význam a způsob jejich chápání a uplatňování. Co však zůstává neměnné, je účel principů, tj. popis základního pojetí úspěšného použití vojenských sil.

5.2 Princip překvapení ve válečném umění

Chápání a uplatňování principu překvapení ve válečném umění má mnoho podob a rozdílů daných historickým vývojem, tradicí a způsobem, jakým byly plánovány a vedeny války a vojenská tažení.

²⁷ Viz ref. 26, s. 31.

²⁸ Doktrína Armády České republiky. 4. vydání. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2019.

Clausewitz chápal princip překvapení ve válce jako snahu o získání relativní převahy. „Překvapení se tedy stává prostředkem převahy, ale mimo to je nutno na ně pohlížet i jako na samostatný princip, totiž vzhledem k jeho psychologickému působení. Kde se podaří vysokou měrou, tam mu kráčí v patách zmatek, zlomená odvaha u protivníka, a máme dosti velkých i malých příkladů o tom, jak tyto následky znásobují úspěch²⁹. Zde je nutné zdůraznit, že již Clausewitz chápal pojem překvapení ne pouze v intenzivním smyslu slova, ale zejména v jeho extenzivním významu, kdy říká „...nejde tu tedy o překvapení ve vlastním smyslu, které patří k útoku, nýbrž o snahu překvapit protivníka vůbec svými opatřeními... to je zrovna tak možné při obraně... překvapení je bez výjimky podkladem všech akcí... začíná již u vlastností vojska, vojevůdce ba i vlády v zemi³⁰“. Významné je, že překvapení nechápal pouze ve vztahu k vojsku, ale ve vztahu k nadřazeným celkům tedy státu, ale současně uvádí, že překvapení je nutné dosáhnout na rozhodujícím místě. Místem nechápe oblast vymezenou prostorem nebo geografii, ale obecně oblast se zásadním významem.

V další stati uvádí, jak lze dosáhnout překvapení. Jako nástroj překvapení uvádí použití lsti. Ve vztahu překvapení a lsti uvádí: „...každé překvapení se zakládá na určitém, byť i sebemenším stupni lsti“; a dále to pak rozvádí, kdy konstatuje „...podobné věci, kterých se užívá ve válce, jako plány a rozkazy vydané jen naoko, klamné zprávy, záměrně vyzrazené nepříteli atd., mají pro strategickou oblast obvykle tak slabý účinek, že se jich dá použít jen při jednotlivých příležitostech, které se samy nabízejí“³¹.

Spišák ve svých učebních textech k principu překvapení přistupuje jako „... udeř na nepřítele v čase, místě nebo způsobem, na který není připraven“. Překvapení může být dosaženo: „... napadením nepřítele v takovém čase a místě, kde pocit bezpečnosti je vysoký, ale povědomí o oponentovi je nízké“ ale také: „... někdy není nezbytné, aby nepřítel byl na vzniklou situaci zcela nepřipraven, je pouze nutné, aby si ji uvědomil pozdě a nemohl účinně reagovat“³².

Autoři se shodují na extenzivním významu překvapení, které není pouze ve vztahu k armádě a vedení bojové činnosti nýbrž na nejvyšší úrovni strategie, tj. státu a jeho vlády.

²⁹ CLAUSEWITZ, Carl von. O válce. Praha: Academia, 2008. Europa (Academia), s. 154-155. ISBN ISBN978-80-200-1598-3.

³⁰ CLAUSEWITZ, Carl von. O válce. Praha: Academia, 2008. Europa (Academia), s. 154-155. ISBN ISBN978-80-200-1598-3.

³¹ Viz ref. 30, s. 154-155.

³² SPIŠÁK, Ján. Principy vojenského umění v teorii a praxi: studijní text. Brno: Univerzita obrany, 2016, s 66-67. ISBN 978-80-7231-388-4.

5.3 Překvapení a jeho zakotvení ve strategických a doktrínálních dokumentech

Strategické dokumenty, doktríny, vojenské polní řády a předpisy různých států a jejich armád doporučují nebo přímo ukládají velitelům všech stupňů používat překvapení ve všech druzích boje. Proto je nutné popsat, jak je problematika překvapení ukotvena, pojata či rozpracována v klíčových národních strategických dokumentech a vybraných národních a aliančních doktrínách.

Jak již bylo zmíněno dříve, formulace principů války a chápání principu překvapení se ve strategických dokumentech a vojenských doktrínách jednotlivých států mírně liší. Obecně však lze v jednotlivých pojetích najít podobnost a společný základ, který byl do značné míry popsán prací Clausewitze v jeho díle O válce.

Za relevantní české strategické dokumenty, které se zabývají problematikou obrany, války, případně principy, lze v tomto směru považovat zejména Bílou knihu o obraně (2011), Obrannou strategii České republiky (2017), Dlouhodobý výhled pro obranu 2035 (2019) a Koncept výstavby Armády České republiky 2030 (2019)³³.

Bílá kniha o obraně ani Dlouhodobý výhled pro obranu 2035 se ve svém textu o překvapení nezmiňují.

Obranná strategie České republiky se ve svém textu zmiňuje překvapení v podobě „...“ výskytu náhlých a překvapivých událostí – strategických šoků, a to i v rámci euroatlantického prostoru nebo na jeho periferii, jež mohou přerůst do podoby vážné krize či konfliktu“³⁴.

Koncepcí výstavby Armády České republiky 2030 ve svém textu zmiňuje překvapení ve statí Záměr použití AČR v kontextu požadovaných schopností. Text uvádí, že „...požadované schopnosti směřují zejména k zabezpečení obrany, suverenity, územní celistvosti, bezpečnosti a stability ČR, včetně zabezpečení spojeneckých závazků ve společném operačním prostoru podle čl. 5 Severoatlantické smlouvy i mimo něj, a taktéž k plnění opatření proti překvapení a pro odstrašení protivníka“³⁵. Jaká konkrétní opatření proti překvapení realizovat, ve svém textu dále již nezmiňuje.

Alianční chápání překvapení je uvedeno v AJP-3 Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations³⁶. Doktrína definuje překvapení jako „... zasáhnout protivníka v čase, místě nebo způsobem na který není připraven. Překvapení je důsledkem zmatku vyvolaného zámerně nebo náhodně. Překvapení je dočasné a úspěšné překvapení bude vyžadovat jeho využití k zabránění protivníkovi v zotavení. Překvapení je postaveno na rychlosti, utajení

³³ Studie a text tohoto článku vznikly před aktualizací národních strategických dokumentů.

³⁴ Ministerstvo obrany České republiky - VÚH Praha. *Obranná strategie České republiky: The defence strategy of the Czech Republic*. Praha 2017, s. 6. [online]. [cit. 2022-11-18] ISBN 978-80-7278-702-9. Dostupné z: <https://1url.cz/qRTeq>

³⁵ Koncepcí výstavby Armády České republiky 2030. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – VÚH Praha, 2019, s.9. ISBN 978-80-7278-789-0.

³⁶ NATO. *Allied Joint Publication (AJP)-3: Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations*. NATO Standardization Office, 2019. [online]. [cit. 2022-11-18]. Dostupné z: <https://1url.cz/7r3D6>

a podvodu. V případě úspěchu překvapení může dojít k dosažení výsledků neúměrných vynaloženému úsilí“³⁷.

Národní chápání překvapení poskytuje Doktrína Armády České republiky, která, ve svém textu věnuje překvapení největší prostor. V podkapitole 3.2.2. Principy operací je princip překvapení pro potřeby AČR definován jako ...“ útočit na nepřítele v čase nebo v místě takovým způsobem, na který není připraven. Tato činnost může vést k dosažení výsledků, které jsou v relativním nepoměru k vynaloženému úsilí“³⁸.

ZÁVĚR

Strategické překvapení a jeho možné implikace pro obranu státu, v současných podmínkách a společenských systémech daných úrovní vyspělosti celé lidské civilizace, nabývá nových a rozsáhlých souvislostí a vazeb. Na základě popsaného charakteru soudobé civilizace a jejich civilizačních okruhů, charakteru civilizace třetí vlny, současného bezpečnostního prostředí a podmínek zabezpečení obrany státu bylo zjištěno, že zásadní změnou uplatnění principu překvapení je posun uplatnění fenoménu překvapení z oblasti ryze vojenské do oblasti zabezpečení bezpečnosti, stability a obrany státu. Toto zjištění dává odpověď na první výzkumnou otázku: „Překvapení je v podmínkách 21. století fenoménem celospolečenským“.

Bezpečnostní hrozby a jejich zdroje determinované společenskými podmínkami, bezpečnostními systémy, úrovní zabezpečení obrany a dynamickými změnami civilizace 21. století umocňují potenciál i pravděpodobnost vzniku překvapení. Technologie jsou obrovským přínosem pro společnost, umožňují její sofistikovaný a zrychlený rozvoj, ale současně tuto společnost činí výrazným způsobem zranitelnější. Obrana státu tedy musí být realizována ve všech rovinách bezpečnostního systému. To je základním předpokladem pro dosažení komplexnosti a efektivity bezpečnostního systému státu a jeho obrany. Pochopení principu překvapení uplatňovaného ve vojenském umění a jeho současné zakotvení ve strategických a doktrinálních dokumentech umožňuje vytvoření základní představy o významu a rozsahu tohoto fenoménu v podmínkách civilizace 21. století. Ze získaných poznatků jednoznačně vyplývá, že uplatňování překvapení vychází z válečného umění v jednotlivých historických obdobích, ale současně překvapení není možné chápat pouze ve vztahu k vojenství a armádě. Toto zjištění dává odpověď na druhou výzkumnou otázku: „Současné bezpečnostní prostředí rozšiřuje spektrum oblastí překvapení s dopady do zabezpečení obrany státu“.

Na základě syntézy získaných poznatků lze formulovat závěr, že předcházení a budování opatření ke snížení dopadů překvapení nebo k předvídání možnosti překvapení nemůže být jen otázkou vojenských schopností, ale strategickým zájmem a úkolem státu“.

³⁷ Vlastní překlad.

³⁸ Doktrína Armády České republiky. 4. vydání. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2019, s. 23.

Autoři:

Ing. Radek Dubec, Ph.D., narozen 1966. V roce 1988 absolvoval Vysokou vojenskou školu pozemního vojska ve Vyškově. Je absolventem Velitelského praporečnického kurzu (Vojenská akademie Brno, 1997). V letech 1988 až 2004 vykonával velitelské a štábní funkce u vojenských útvarů a zařízení Armády České republiky. Byl účastníkem mise UNPROFOR. V roce 2011 dokončil doktorské studium ve studijním oboru vojenský management. V letech 2004–2016 působil u Ústavu operačně taktických studií, Ústavu strategických a obranných studií UO a Katedry celoživotního vzdělávání Univerzity obrany. Je autorem a spoluautorem několika monografií a odborných článků v domácích i zahraničních časopisech. Zabývá se zejména problematikou strategického řízení a obranného plánování. V současné době působí jako odborný asistent u Centra bezpečnostních a obranných studií Univerzity obrany.

Plukovník generálního štábu Roman Janda, narozen v roce 1975. Je absolventem Vojenské vysoké školy pozemního vojska ve Vyškově (2004). Působil na řadě štábních pozic v rámci pozemních sil. V letech 2008 a 2013 se zúčastnil mise KFOR a ISAF. Je absolventem Kurzu generálního štábu AČR, kde se věnoval problematice strategického překvapení. V současné době působí jako náčelník štábu brigády. Zabývá se problematikou operační přípravy na taktické úrovni velení a řízení.

Jak citovat: DUBEC, Radek a Roman JANDA. Strategické překvapení a dopady pro obranu státu. *Vojenské rozhledy*. 2023, 32 (4), 140-154. ISSN 1210-3292 (print), 2336-2995 (on-line). Available at: www.vojenskerozhledy.cz.